

«ТЕМНИЙ» ТУРИЗМ ЯК ОДИН З ПЕРСПЕКТИВНИХ ВИДІВ ТУРИЗМУ

Постановка проблеми. З виникненням та розвитком масового туризму в світі, який змінився надзвичайно потужним туристичним бумом в 70-і роки 20 століття та перетворенням його в 90-і роки в глобальну галузь народного господарства, з'явилася необхідність доповнення до існуючої класифікації туризму нових різновидів.

Людство сьогодні все менше бажає подорожувати і відпочивати пасивно, в результаті чого виробники туристичного продукту пропонують активний відпочинок, який супроводжується багатьма атракціями з наявними гострими відчуттями. Саме тому популярністю серед туристів користуються екстремальні та нетрадиційні види туризму. Одним з таких є «темний» туризм.

Відповідно, розробка теоретичних науково-практичних основ «темного» туризму має важливу перспективу для української науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «Dark tourism» («темний» туризм) вперше було використано в «International Journal of Heritage Studies» у 1996 році. Масово термін почали застосовувати з 2000 року після виходу в світ наукової праці «Dark Tourism», автором якої були професори Шотландського університету в Глазго Малкольм Фоулі та Джон Леннон.

Науковим дослідженням «темного» туризму присвячена відома праця французького дослідника кладовищ Парижу та його околиць Б. Бейерна. Цілеспрямовані дослідження в Україні даного виду туризму не проводилися. Існують окремі праці та статті українських науковців, у яких досліджені окремі питання існування та розвитку місць трагедій, катастроф, дослідження місць поховань та окремих особистостей. Але в жодній праці вітчизняних науковців не використовується термін «темний» туризм, чи інша назва - «похмурий», і тому в українській науці, яка досліджує туризм та туристичну діяльність, він майже не застосовується.

Невирішені частини загальної проблеми та мета статті. «Темний»

туризм – це новітня модна течія, в якій до сьогоднішнього дня не визначені існуючі складові, не з'ясовані напрямки розвитку, не виділені існуючі та потенційні об'єкти тощо. Саме тому метою статті є визначення основних структурних складових «темного» туризму і перспективних місць відпочинку.

Виклад основного матеріалу. Історія розвитку «темного» туризму дуже давня і пов'язана з часами, коли людина почала відвідувати місця, пов'язані зі смертю та захороненням близьких та рідних людей. Останнім часом відбувся надзвичайно потужний вибух у попиті туристів на даний вид подорожей, особливо після вибуху літаків на руйнуванні Всесвітнього торговельного центру в Нью-Йорку. За світовою статистикою «темний» туризм активізується після потужних ураганів, тайфунів, цунамі, інших природних та техногенних лих.

Причин для цього декілька. Головною на наш погляд є те, що людину цікавить чуже горе. Під час відвідування кладовищ, місць катастроф літаків, кораблів, масових розстрілів більша частина відвідувачів отримує певне збудження, деяка частина – страх та біль. Однак ці психологічні дії періодично необхідні людині і не загрожують його здоров'ю. Головною проблемою є питання поєднання великого попиту із збереженням етики до місць смерті. Це і течії готів, які насолоджуються видом кладовищ, і розгарбування і руйнування захоронень, і багато інших негативних явищ сучасного світу.

«Темний» туризм – це один з видів туризму, який пов'язаний з відвідуванням кладовищ та захоронень, місць катастроф, стихійних лих та масових смертей людей, а також місць, пов'язаних з містикою (авт.). Нами (авт.) для характеристики даного виду туризму в однаковому смисловому сенсі використовується і інший термін - «похмурий» туризм, оскільки для різновидів туризму, як правило, використовується синоніми, як, наприклад, сільський (зелений) туризм, релігійний (ностальгійний) і т.д. Ми не погоджуємося з використанням журналістами в інтернет-виданнях терміну «чорний» туризм, оскільки вважаємо за доцільне використовувати термін, який більш вірно розкриває сутність даного виду туризму – «темний» (похмурий) туризм.

Тури до місць катастроф (землетрусів, повнів, вулканізму, техногенних катастроф – Чорнобилю, Фукусіми, місць страти, публічних екзекуцій) отримали назву «disater tour» («тури лиха»).

Ще одні подорожі до об'єктів людських трагедій – місць, де існували концентраційні табори під час другої світової війни – Бухенвальд, Дахау (на території нацистської Німеччини), Освенцим, Саласпилс, Собібор, Треблінка (на територіях, окупованих Німеччиною), або відвідування місць злочинів (Джека Потрошителя, Соньки Золотої Ручки, Андрія Чикотіло і ін.) отримали назву «тури смерті».

Перші туристичні оператори, які розробили та реалізували «темний» тур, мали американську прописку. Перші туристичні агентства з даним видом спеціалізації, почали діяльність до місця катастрофи дирижабля «Гінденбург», що в штаті Нью-Джерсі (США). Відомі «темні» тури України, які існують доволі давно – це тури, під час яких відвідуються Личаківське кладовище (Львів), некрополь М. Пирогова (Вінниця), Бабин Яр (Київ) і інші.

«Темний» туризм можна розділити на такі складові:

1. Туризм катастроф. Він розділяється на природний та антропогенний:

- А) природних катастроф;
- Б) техногенних катастроф;
- В) людської недбалості.

Туризм катастроф орієнтується на людей, яким до вподоби подорожі по місцях стихійних лих - землетрусів, штормів, ураганів, хімічних катастроф, транспортних катастроф та місць, які людство довело до надзвичайних станів – колишні міста, які створювалися і спеціалізувалися навколо добування вугілля, уранової руди, інших корисних копалин, а сьогодні вкриті териконами, підземними пустотами, провалами і іншими антропогенними формами рельєфу. Також до таких територій слід віднести міста, які перетворилися у величезні сміттєзвалища.

Найвідомішими регіонами світу, які постраждали від потужних штормів та ураганів є Багамські острови, південна Флорида, Луїзіана, Міссісіпі,

Алабама, Флорида (північно-західна частина штату), велика частина сходу Північної Америки. Дана територія постраждала від руйнівного урагану Катріна (серпень 2005 року). У 2001 році від тайфуну «Муїфа» постраждала територія східно-китайської провінції Чжецзян та японський острів Окінава. Відомим в історії людства був ураган Айк (вересень 2008), від якого постраждала територія Багамських островів, Гаїті, Домініканської республіки, Куби, Флориди, Міссісіпі, Луїзіани, Техасу. Від урагану Густав, який «працював» у серпні–вересні 2008 року, постраждали території Домініканської республіки, Гаїті, Ямайки, Кайманових островів, Куби, Флориди, Луїзіани, Міссісіпі, Алабами, Арканзасу.

Неабиякий інтерес для туристів мають міста найвідоміших землетрусів, які відбулися за час існування людства: Чилі (травень 1960), Протока Принца Вільяма (березень 1964), Південна Суматра (грудень 2004), Камчатка (1952), Японія (березень 2011), Еквадор (січень 1906), Аляска (жовтень 1963, лютий 1965), Суматра (березень 2005), Тибет (серпень 2005), Курильські острови (жовтень 1963), Індонезія (лютий 1963), Камчатка (лютий 1923).

Неабияке враження на людину здійснює вулканізм та процес виверження магми на поверхню, наслідки цього виверження. Саме тому місця, пов'язані з вулканізмом та розташуванням вулканів є привабливими і такими, що користуються попитом серед населення світу. До найбільш відомих міст паломництва туристів відноситься Помпеї - колишнє римське місто біля сучасного Неаполя у Італійському регіоні Кампанія на території комуни Помпеї, яке загинуло внаслідок виверження вулкану Везувій 24 серпня 79 року, який поховав його під тоннами пилу. Зараз – це музей просто неба. Тихоокеанське вогневе кільце, до складу якого входять вулкани Камчатки, Фудзіяма і інші вулкани Японії, вулкани Філіппінських островів, Індонезії (у тому числі і знаменитий Кракатау), вулканічні острови Меланезії, вулкани Алеутських островів, Мексики, всі вулкани Південної Америки і Вогненної Землі, діючий вулкан Антарктиди - Еребус.

Місця з найвищим рейтингом бажання щодо відвідування: Кракатау (813 м) - діючий вулкан в Індонезії, між островами Ява і Суматра; Фудзіяма (3776 м) - вимерлий вулкан на острові Хонсю, Японія; Котопахи (5896 м) - молодий діючий вулкан в Еквадорі; Попокатепетль (5452 м) - діючий вулкан у Мексиці; Ельбрус (5595 м) - вулкан на Кавказі; Везувій (1281 м) - активний вулкан на узбережжі Неаполітанської затоки Тірренського моря, Італія; Етна (3290 м) - один з найактивніших вулканів Європи на о. Сицилія; Камерун (4070 м) - активний вулкан на західному узбережжі Африки; Катмай (2298 м) - вулкан на Алясці; Ключевська сопка (4850 м) - один з вулканів дуже активного вулканічного району півострова Камчатка; вулкани Гавайських островів: Мауна-Кеа (4205 м), Мауна-Лоа (4169 м), Кілауза (1247 м); вулкани Ісландії; вулканічне нагір'я кратера в Африці, що створено діяльністю багатьох щитових вулканів. Особливо відомий вимерлий вулкан Нгоронгоро в Танзанії, в національному парку Серенгеті, Кіліманджаро - вулканічний масив в Африці; Еребус (3798 м) - активний вулкан на Антарктичному півострові; Чімборасо (6267 м) - вулкан в Андах; Невадо-Охос-дель-Саладо (6885 м) - активний стратовулкан в Андах, Ілопанго (627 м) - кальдера стародавнього вулкана в Центральній Америці.

Серед екстремалів особливою популярністю користуються тури, зміст яких пов'язаний з техногенними катастрофами. Ідея створення таких турів належить Гринпісу, який таким чином намагається привернути увагу суспільства до екологічних проблем людства. В Україні особливою популярністю користується тур до міста аварії Чорнобильської АЕС. Майже на всіх діючих АЕС України проводяться екскурсії з метою пропаганди мирного атому. У Росії популярністю користується тур до Обнинської АЕС, яка не запущена до дії. Територія Японії, де відбулася аварія на АЕС у 2011 році, має перспективи до подальших включень її до основних маршрутів турів, але сьогодні законсервована.

До територій «токсичних» турів слід віднести американські штати Міссісіпі та Арізона, де використане йодисте срібло для руйнування урагану

«Каміла» (1974), який подівав як отрута на людей, після чого велика кількість людей загинула. Інтерес представляє природний комплекс Сахель, який став екологічним наслідком діяльності населення, яке заселяло африканські території по обидва боки від пустелі Сахари.

Не один десяток років популярними є відвідування японських міст Хіросіма і Нагасакі, які постраждали від ядерного бомбардування, територія Кореї та В'єтнаму, на яку протягом 1951-1955 років було скинуто 14 млн. бомб і снарядів, розпорошивши 5700 т гербіцидів, «ейджент-орандж», близько 23000 т дефоліантів, 170 т сильнодіючої отруйної речовини діоксану. Від них постраждало 2 млн. осіб. Хімічними речовинами було отруєно 202000 га лісу та 1,11 млн. га території.

Майже через 7 років після загибелі «Титаніка» підприємці розробили тур [1], в якому пропонували дайвінг-занурювання на нижню палубу корабля. Популярністю користуються поїздки до Бермудського трикутника, де загинула величезна кількість транспортних засобів. З 1991 року розроблені російські тури на місце загибелі атомного підводного човна «Комсомолец». Транспортні катастрофи щороку в світі збільшуються, що надає можливість туроператорам пропонувати більший спектр відповідних турів.

Все частіше туристи відвідують унікальне бельгійське містечко Шарлеруа, яке останнім часом стало місцем «урбаністичного сафарі». Місто вкрито шлаками, сміттям, не зважаючи на те, що воно є майже центром Євросоюзу.

2. Містичний туризм:

- А) місця привидів;
- Б) місця унікальних релігійних дій;
- В) уфологічний.

Деякі люди мають бажання до надзвичайного та надприродного, тому обирають місця, де була зафіксована паранормальна активність. Відомі світові тури для бажаючих побачити приводи: Дублін (Ірландія), Флорида (США), Брисбен (Австралія), Квебек (Канада). Найбільша кількість замків, де існують

привиди - в Озерному краї (північний захід Англії). Екскурсія проводиться вночі з вересня по березень, коли привиди найбільш активні. Тур починається з вечері, потім – перегляд фотографій вбивств, ночівля в кімнатах, де екскурсанти можуть чути голоси, завивання привидів.

Не менш популярним є відвідування екскурсії «На батьківщину графа Дракули», які вже багато років приносять Румунії грандіозні прибутки. Крім звичайних туристів ці міста активно відвідують окультисти: колдуни, маги, відьмаки.

До міст унікальних релігій, які сьогодні користується попитом серед туристів, відносяться старообряд поселення Російської Федерації (Сибір, Урал). На іншому континенті – Амазонія, де культивується релігія вуду. Потік туристів в Сибір та Амазонію нараховує більше мільйона щорік.

Антонієві печери Троїцько-Іллінського монастиря в Чернігові вважаються чи не найбільш таємничим місцем в Україні. Коли в 60-х роках минулого століття археологи почали дослідження в печерах, то відразу помітили, що в них відбувається щось дивне: чулися звуки невідомого походження, і відчувався запах ладану. В одній з келій зберігається хрест, до якого в давнину прив'язували біснுவатих. До цих пір в печери приїжджають лікуватися. Легенди свідчать, що підземний хід з'єднує печери з Києво-Печерською лаврою. А дніпропетровські геофізики зафіксували потужне джерело енергії. За їхньою версією, в глибині Болдіних гір знаходиться астероїд або його осколки [2].

Уфологічний туризм розвивається з 1959 року, коли американські вчені ввели в науку термін «UFO» - Unidentified Flying Object (непізнаний літальний об'єкт). Тури розглядаються як відвідування місць, пов'язаних з аномальними аерокосмічними явищами. В Україні такі тури тільки в перспективних розробках, а в сусідній Росії - вже давно «розкручені» і відомі (територія падіння Тунгуського метеориту, урологічний заповідник Кішертського району Пермського краю).

3. Туризм смерті:

А) концентраційних таборів;

Б) місця серійних вбивць.

В) території, об'єкти, пов'язані зі знищенням людей внаслідок релігійних дій.

Після закінчення Великої Вітчизняної війни для населення світу відкрили для відвідування місця масової загибелі – концентраційні табори. Серед найвідоміших, які діяли за часи канцлерства Гітлера, слід назвати: Бельзен, Бухенвальд, Дахау, Майданек, Собібор, Требілну. Сьогодні також для світової спільноти відкриті для відвідування табори ГУЛАГу, які існували в часи СРСР.

Багато туроператорів та турагентств світу пропонують тури та окремі екскурсії місцями серійних вбивць, чи створених тематичних музеях та виставках, присвячених ним: Джек-Різник, Зодіак, Чарльз Менсон, Тед Банді, Мері Енн Коттон, Бель Guinness, Ейлін Wuornos, Доротея Пуенте, А. Чикотило, вигаданих вбивць Декстера Моргана, Ганнібала Лектора, Jigsaw тощо.

До місць, об'єктів, які пов'язані зі знищенням людей внаслідок появи нових релігій, релігійних дій, слід віднести відомі туристичні об'єкти: місто Кутна Гора (Чехія), Соловки (Росія), Дарфур (Судан) та багато інших.

4. Некропольний («кладовищний») туризм. Як відомо, кожне місто починається з центральної вулиці та міського кладовища, оскільки за цими двома об'єктами можна зробити висновок щодо глибин історії, культури, побуту і т.д. міста (центральна вулиця – як існує населений пункт сьогодні і відношення влади до народу, кладовище – яким було воно раніше і як відноситься нове покоління до своїх нащадків). Могили відомих політків, священників, вчених, літераторів, композиторів, художників, артистів, інженерів і просто цікавих людей на кладовищах усього світу багатогранно відображають культуру і історію держав, що дозволяє згадати про власне місце в цьому світі, про зроблене добро і зло, усвідомити, наскільки людина корисна у суспільстві.

Найбільшою популярністю відвідування кладовищ користується в США. Наприклад, на кладовищі Брукліна (Нью-Йорк) на День усіх святих збирається багато місцевих жителів. Майже всі кладовища центрів штатів є виставковими

комплексами. У Венеції головною «меккою» є кладовище Сан-Микеле, де поховані Дягілев, Бродський і інші відомі люди. Всесвітньо відоме кладовище Пер-Лашез, де похована ціла плеяда відомих вчених, політичних діячів, поетів, письменників, композиторів, музикантів, співаків. Там поховані українські анархісти Нестор Махно та Всеволод Ейхенбаум.

Російські туроператори вже сьогодні пропонують маршрути по Ваганьковому та Новодевічьем кладовищах, українські – по Личаківському та Байковому. У центрі Миколаєва існує старий акрополь, який утворений разом з містом. У центрі кладовища з 1808 року функціонує християнська церква Усіх Святих, яка за всі часи існування не припиняла функціонувати як релігійний заклад. Біля церкви могили священників та грецького архімандрита Захарія Петропуло. Поблизу церкви могили моряків брига «Меркурій» та часовня роботи італійського скульптора У. Комбі над склепом родини Аркасів, де поховані губернатор Миколаєва Микола Аркас, його син – історик та композитор Микола Аркас, а також один з засновників міста Михайло Фалєєв. На кладовищі поховані учасники Кримської та Першої світової війни. У окремому секторі поховані адмірали, віце-адмірали та контр-адмірали Чорноморського флоту – Манганарі, Кумані і ніші. Тут могили засновника Харківського національного університету Каразіна, історика міста Миколи Ге, багато відомих та невідомих родинних склепів. Однак останні роки кладовище розорується: руйнуються пам'ятники, могили, вночі ведуться релігійні сектантські служби. Місцева влада, окремі заклади, люди намагаються зберегти кладовище як частину історичного минулого міста для прашурів. З цією метою фахівці 5 туристичних фірм, обласний краєзнавчий музей розробили та проводять тематичні екскурсії по некрополю.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, в останні роки є необхідність виділення із загального списку загальноприйнятих видів туризму доволі специфічного і вкрай цікавого – «темного». «Темний» туризм ми пропонуємо розділити на наступні види та підвиди: 1. Туризм катастроф (природних, техногенних, людської недбалості). 2. Містичний

туризм (місця привидів, місця унікальних релігійних дій, урологічний). 3. Туризм смерті (концентраційних таборів, місця серійних вбивць, території, об'єкти, пов'язані зі знищенням людей внаслідок релігійних дій). 4. Некропольний («кладовищний») туризм.

Саме завдяки необмеженому впливу на навколишнє середовище та специфіки життя людей даний вид туризму має всі перспективи на існування та подальше глибоке та наукове вивчення.

Анотація

У статті приводиться структура та основні об'єкти «темного» (похмурого) туризму.

Ключові слова: «темний» туризм, «похмурий» туризм.

Аннотация

В статье приводится структура и основные объекты «черного» (мрачного) туризма.

Ключевые слова: «темный» туризм, «мрачный» туризм.

Annotation

The article deals with the structure and the objects of «dark» tourism.

Key words: «dark» tourism, «gloomy» tourism.

Список використаних джерел:

1. «Чорний туризм» став популярним! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: travel.tut.ua/news/view/38835.

2. Поблизу Антонієвих печер у Чернігові археологи виявили залишки мосту 17 ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: religions.unian.net/ukr/eletali/5087.